

EL GOS DE MUNTANYA DELS PIRINEUS, GARANT DE LA BIODIVERSITAT PIRINENCA

1. INTRODUCCIÓ

Des de temps immemorials a la serralada pirinenca han existit una gran diversitat d'espècies animals. Pràcticament l'home ha conviscut amb la majoria d'elles d'una manera més o menys equilibrada. Això no obstant, n'hi ha algunes –com són els llops, els óssos, els linxs i algun rapinyaire–, amb les quals la convivència ha estat problemàtica, fins al punt que a començament del segle XX pràcticament van desaparèixer.

Aquests últims anys els governs de la Unió Europea s'han mostrat molt sensibilitzats per la reintroducció de les espècies que l'home quasi havia exterminat, ja fos per motius de defensa, cinegètics o de predació dels seus ramats. Per a reintroduir aquestes espècies es van posar en marxa diferents programes. Un d'ells va anar dirigit a la serralada Pirinenca, amb el nom de Programa Life.

2. EL PROGRAMA LIFE

El Programa Life de conservació dels vertebrats pirenaics amenaçats, l'ós bru, el trencaòs, i la cabra pirinenca, és un projecte de cooperació aprovat i signat pels estats francès, espanyol i la Unió Europea, l'any 1993, amb el suport inicial per part espanyola de les comunitats autònomes d'Aragó, Navarra i Catalunya.

S'inicia l'execució d'aquest projecte amb la introducció, el 1996, de dos exemplars adults d'ós bru, dues femelles, procedents d'Eslovènia: Melba i Giva. El 1997 s'allibera un mascle: Pyros. L'adaptació dels plantígrads al nou entorn va ser absoluta, fins al punt que Melba va donar a llum tres cries el febrer de 1997, i Giva unes altres dues el mateix any.

Alhora, aquest projecte contemplava el lliurament de gossos de protecció de ramats als ramaders per tal que les seves ovelles quedessin protegides davant d'aquesta nova pressió predatora. Com a conseqüència d'això, són més de 200 els ramats que avui en dia han quedat protegits, als dos vessants de la serralada, per gossos de la raça Muntanya dels Pirineus –per les raons que exposarem més endavant–, els quals han hagut d'enfrontar-se ja diverses vegades amb els óssos, i els han allunyat dels ramats, complint així la funció

Joan Ferrer i Sirvent
La borda d'Urtx.
Centre d'estudis del gos
de muntanya dels
Pirineus

que tenen encomanada.

Tanmateix, em sento amb l'obligació de ser molt crític amb la Generalitat de Catalunya per la manca d'informació inicial i de recerca de consens –a diferència de França–, amb els col·lectius de les diferents comarques pirinenques afectades per la reintroducció de l'ós bru.

En aquest sentit, va haver de ser el Club Espanyol del Gos de Muntanya dels Pirineus (CEGMP) qui esperonés els responsables del Departament d'Agricultura perquè tinguessin en compte que, per a pal·liar els conflictes que provocava el contacte dels óssos amb els ramats, la solució passava per facilitar gossos de protecció als ramaders.

Fou així com la Generalitat de Catalunya va delegar al CEGMP la gestió, el control i l'assessorament tècnic de tots els gossos d'aquesta raça que, a través d'ell, han estat lliurats als ramaders del vessant català dels Pirineus.

3. PER QUÈ EL “MUNTANYA”?

Si s'ha escollit la raça del Gos de Muntanya dels Pirineus no ha estat per atzar. A part que és una raça molt coneguda en el seu hàbitat natural dels Pirineus i, consegüentment, està

Llurri, de la Borda d'Urtx, guardant l'escamot, sense pastor, de l'Armand Flaujat a Bor (Baixa Cerdanya).

adaptada a la perfecció en aquesta geografia dura i agresta, la decisió d'escollir-la ha vingut donada per motius objectius d'efectivitat. Tot això s'ha pogut comprovar en un estudi publicat el 1986 en el número 588 de la revista del Departament d'Agricultura dels Estats Units (USDA).

D'aquest estudi, fet amb 740 exemplars de les races que treballen com a Gossos de Protecció de Ramats (GPR), com són Muntanya (437), Komondor (138), Akbash (62), Anatolian (56), Maremmano (20), Sharpei (11), Kuvasz (7) i d'altres (9), podem destacar el següent, en relació al Muntanya:

Quant a **efectivitat** està valorat en segon lloc com a "molt efectiu" (71%), després de l'Anatolian (77%), però a l'hora de comptabilitzar el percentatge de gossos "d'efectivitat nul·la", el valor més petit (7%) correspon a ell, cosa que ens dona una idea de l'alt component genètic del comportament com a GPR d'aquesta raça.

La qualificació donada pels propietaris quant a **economia**, és a dir, despeses davant beneficis, el Muntanya és també en segon lloc (83%), aquesta vegada darrera del Maremmano (84%); igualment, en revisar el percentatge de "menor resultat econòmic", el Muntanya és el que menys exemplars qualificats com a "costosos" ha obtingut (6%).

En l'apartat de **permanència amb les ovelles**, queda demostrat el que tots els muntanyencs ja sabem de sobres: la tendència del Muntanya a la vagabunderia. És cert que els nostres gossos consideren el seu espai vital d'una manera molt àmplia. Els experts diuen que és un sistema de controlar l'entorn i localitzar els possibles perills abans que s'acostin al ramat, amb la qual cosa aconseguen disminuir la motivació en els predadors, en haver de lluitar.

Pel que fa a l'**agressivitat**, el percentatge "davant dels predadors", el Muntanya obté també un segon lloc, amb el 95%, mentre que "davant d'altres gossos", el valor és el més baix, amb un 67%, dada positiva ja que no es tracta d'organitzar una baralla de gossos, sinó que el Muntanya pugui distreure l'atenció d'una gossada de gossos errants, amb fines, jocs i mossegades sàviament distribuïdes, tot evitant així l'excitació que porta a una baralla que podria ser nefasta per al ramat.

El Muntanya no actua per agressivitat, sinó trencant la seqüència de predació. És important que un gos de protecció de ramats sàpiga dosificar l'agressivitat en aquells casos que sigui realment necessari, davant d'un ós disposat a tot, però no en casos en què seria contraproductiu. El Kuvasz, per exemple, és molt agressiu davant predadors i davant altres gossos, però també ho és amb les ovelles (40%), mentre que en el Muntanya aquest percentatge baixa a un 7%.

Amb les **ferides a ovelles o persones** ja no queda cap dubte: els valors de la raça pirinenca són els més baixos amb diferència (7% i 4% respectivament). El control de la resposta a estímuls externs que té el Muntanya és extraordinari. Saben discernir perfectament si una situació de perill per al ramat és real o fictícia.

Ja se sap que no existeix la raça ideal en la qual tot sigui positiu, però el Muntanya ha estat la millor solució de compromís en la qüestió de la protecció dels ramats. Té uns bons percentatges d'efectivitat, combinats amb l'agressivitat adequada davant dels predadors, però una baixa agressivitat envers persones i ovelles. Reuneix les característiques de defensa, i alhora d'equilibri, necessàries per fer aquesta tasca.

Una mostra de l'afecte de les ovelles envers el gos de protecció de ramats.

4. EL GOS DE MUNTANYA DELS PIRINEUS: HISTÒRIA DE LA RAÇA

4.1. INTRODUCCIÓ

Les evidències arqueològiques indiquen que les poblacions locals de gossos prehistòrics diferien les unes de les altres, i que n'existien diferents varietats des de fa uns 5000 anys. En canvi, sempre que tractem d'introduir-nos en la investigació dels orígens d'una determinada raça, trobem diferents hipòtesis que pretenen justificar-los. Moltes vegades aquestes hipòtesis difereixen considerablement, ja que no es disposa de documents arqueològics o històrics suficients que permetin reconstruir la diversificació del gos des que es va separar del seu únic predecessor: el *Canis lupus*. A més, els documents recopilats abans de mitjan segle XIX són tan incomplets i inexactes que tothom pot demostrar el que vulgui respecte a l'ascendència d'una determinada raça. Si a això hi afegim que la raça objecte d'estudi està relacionada amb una de les activitats més antigues que ha desenvolupat el gènere humà com és la ramaderia, aleshores l'handicap és molt més gran.

Això no obstant, fins que no obtinguem un nombre suficient de marcadors d'ADN de races afins per tal de comparar-los entre si, no podrem provar científicament les relacions existents entre elles. Mentrestant, el que sí que podem fer és intentar elaborar –mitjançant l'estudi dels moviments migratoris, comercials o de conquesta dels diferents pobles de l'antiguitat– una sèrie d'hipòtesis que continguin uns raonaments lògics que relacionin

aquests pobles i les activitats que presumiblement desenvolupaven de manera preferent –com era la ramaderia–, amb els elements de què se servien per tal d'optimitzar els resultats d'aquestes activitats. Un d'aquests elements destinats a optimitzar l'activitat ramadera era i és, sens dubte, el Gos.

4.2. LA RAÇA A L'EDAT ANTIGA

Les migracions pre-induropees

Presumiblement cap al quart mil·lenni aC, van tenir lloc unes migracions procedents del sud-oest asiàtic que es van estendre tot al llarg de l'Europa occidental. Aquestes migracions es devien realitzar en períodes molt llargs de temps i devien prendre diferents direccions. Així, un poble de raça caucàsica podria haver arribat fins a la serralada pirenaica i haver-se establert en els seus dos vessants. Hi ha estudis de tipus biològic, botànic, faunístic i antropològic, a més dels topònims d'origen basc –estesos en bona part de la serralada–, que indiquen que aquelles gents varen ser els predecessors del poble basc (és significatiu que a la comarca catalana de la Cerdanya existeixi actualment un poble anomenat Ur, nom que ja trobem en el territori Sumeri 5000 anys aC). Aquestes gents devien anar amb els seus ramats –una de les seves poques fonts de subsistència–, i acompanyats d'uns grans gossos per a protegir-los de la gran abundància de predadors existents aleshores. Amb el pas del temps, l'hàbitat, el clima, l'alimentació, el treball i les necessitats de l'home, van anar modelant aquell gos fins a convertir-lo en el gos que coneixem en l'actualitat. Existeixen raons per creure que l'actual Gos de Muntanya dels Pirineus no difereix gaire del que existia llavors. Si tenim en compte la gran semblança que té amb d'altres races esteses per la resta d'Europa, com el Pastor del Trata a Polònia, el Kuvasz a Hongria, el Maremmano-Abrucès a Itàlia i el Pastor Eslovac a Eslovàquia, i la gran distància que les separa, podem aventurar que totes aquestes races procedirien d'un tronc comú, i que les petites diferències morfològiques actuals serien degudes a criteris diversos de selecció derivats de les seves diferents ubicacions geogràfiques.

Altres hipòtesis

Existeixen altres hipòtesis que parlen de la procedència i dels orígens de les races de gossos de muntanya:

Una d'elles defensa que devia ser el molós d'Assíria el seu predecessor, fins i tot abans que el Mastí del Tibet, i que devia arribar a Occident amb els gàlates (la Galàcia era una regió de l'Àsia Menor ocupada pels gàlates 278 anys aC), que el devien fer servir per a la guarda i sobretot per a la caça.

Una altra conjectura suggereix que foren les invasions Arianes les que portaren el Mastí del Tibet cap als anys 1000 i 500 aC, i que el devien fer servir per a la guarda, la caça i com a animal de tir; d'ell derivarien les actuals races de gossos de muntanya.

Una altra versió apunta que Alexandre el Gran el dugué de l'Índia, des d'on es va escampar per Europa amb els colonitzadors romans i els comerciants fenicis.

Igualment, a les altes planures d'Anatòlia, situades entre 700 i 1000 metres d'altitud, també trobem uns gossos amb unes característiques similars a la del nostre gos pirenaic, que haurien pogut arribar a Europa amb els invasors otomans... En fi, tot són conjectures i hipòtesis que, amb la informació que posseïm actualment, encara són impossibles de demostrar.

Fos quina fos l'arribada dels antecessors del Gran Pirenaic (nom pel qual també se'l coneix) a la serralada que li dona nom, sembla ser que –tenint en compte que el nostre gos és realment un lupo-molosoide– no és desgavellada la idea que sosté que els orígens de la seva identitat racial podrien buscar-se en l'encreuament dels llops de les altes planures asiàtiques amb els mastins del Tibet o d'altres gossos de característiques semblants.

Testimoni

El que sí sembla inqüestionable és que els gossos de protecció de ramats han estat utilitzats des de temps immemorials. Com a mostra, vegem el que va escriure Varró, autor llatí que va viure al segle I aC, en el seu tractat d'economia rural *De re rustica*, l'any 37 aC:

“El gos és indispensable per aquells que crien animals de llana. Ell és el guardià del bestiar en general però és el defensor natural de les ovelles i de les cabres. El llop les aguaita constantment i nosaltres li oposem els gossos... Quant al seu aspecte extern, escollir els que estiguin ben formats, de talla gran, amb els ulls negres o vermellorsos, el nas del mateix color, els llavis vermells tirant a negres, ni massa recollits, ni massa penjants... És igualment essencial que els gossos tinguin el cap fort, les orelles llargues i flexibles, el coll ample i curt, les cuixes dretes i tombades més cap dins que cap enfora, les potes amples, els dits separats, les ungles dures i corbes, l'espina dorsal ni sortint ni convexa, la cua espessa, la veu sonora, el morro ben partit i el pèl preferentment blanc amb la finalitat que se'l pugui distingir fàcilment dels animals salvatges durant la nit.”

És significatiu que el gos que ens descriu Varró, fa ja més de 2000 anys, s'ajusta quasi a la perfecció, tan sols amb alguna petita variació, als gossos de Muntanya que hem citat anteriorment, la qual cosa és una prova inequívoca i irrefutable de l'antiguitat d'aquestes races.

4.3. LA RAÇA A L'EDAT MITJANA

La literatura que hem pogut trobar en relació amb les activitats de pastor es remunta al segle XII, però tan sols hi figuren els tractats i concessions que establien els amos dels ramats amb els senyors feudals, propietaris de les pastures de muntanya. Concretament, els ramats que pertanyien als monestirs de Santes Creus i Poblet, a Catalunya, pujaven cada estiu a les comarques pirenaïques del Ripollès, la Cerdanya, el Conflent, i a les pastures del Pas de la Casa, situades a l'Alt Arieja, a Andorra.

En canvi, hi ha raons lògiques que ens fan pensar que el Gos de Muntanya o Mastí (nom genèric que des de sempre també s'ha donat a aquests gossos) no es va separar dels ramats que pasturaven durant l'estiu a les riques pastures d'altura de la serralada pirenaica, degut a l'abundància de predadors, principalment llops i óssos.

A més, l'any 1407, l'historiador Labedanès Boudette assenyalava que ja des de l'any 1350 també se'l feia servir com a guardià dels castells de Foix, Lourdes, Pau, Orthez i Carcassona. Aquest gos acompanyava els sentinelles en la seva ronda i se li havia habilitat un lloc a les garites per protegir-lo del fred. Gaston Phoebus, que era l'amo i senyor d'aquests castells, ja va escriure en el seu famós manuscrit *Livre de la chasse* (que es conserva a la Biblioteca Nazarine) que se li donava el nom de "Mâtin" (Mastí).

4.4. LA RAÇA A L'EDAT MODERNA

A principis del segle XVI, el mastí o Gos de Muntanya va ser portat pels pescadors bascs a Terranova. Allà es devien encreuar amb els *retrievers* negres importats pels emigrants anglesos, i fruit d'aquestes unions s'originaria la raça de Terranova.

A finals d'aquest mateix segle, el cèlebre agrònom Olivier de Serres, en el seu llibre *Théâtre d'Agriculture et Mesnage des champs*, descriu dues varietats de grans gossos als Pirineus: els uns de tons foscos per a la guarda de les cases, i els altres de color blanc per a la guarda dels ramats. Va quedar fortament impressionat per la seva elevada estatura, el cap massiu, la suavitat del pèl i la seva forta veu. Ell insisteix també en l'aptitud d'aquests gossos per a la guarda i defensa dels ramats contra els predadors, óssos i llops, molt nombrosos en aquella època.

Fra Miguel Agustín, prior del Temple que va viure entre 1560 i 1630, va publicar el 1617 en llengua catalana (la primera edició en castellà va aparèixer el 1622), un llibre que va titular *Llibre dels secrets de l'agricultura, casa de camp y pastorívol*. En ell ens dona les raons per les quals els pastors prefereixen els cadells blancs, fins al punt de sacrificar els nascuts molt tacats de color. Explica que "els gossos del bestiar de llana no han de ser tan grans ni tan pesats com aquells de la guarda de la casa, sinó forts i robusts i ràpids i lleugers per combatre i barallar-se i per córrer, perquè ells han de fer guarda i sentinella con-

tra els llops, i donar-los caça si s'emporten algun cap de bestiar[...] Convé que siguin blancs, per tal que el pastor els pugui veure fàcilment quan corren darrera del llop i per reconèixer-los la tarda i el matí”.

Va ser a partir del segle XVII quan el Gran Pirenaic va començar a ser conegut fora del seu hàbitat natural. Concretament, l'any 1675 el Delfí de França, de 6 anys d'edat, es va enamorar d'un bell exemplar de vuit mesos d'edat i se'l va endur a la cort de Versalles. A partir d'aquell moment, tot aristòcrata que es preués havia de tenir un “Patou” (nom afectuós que presumiblement se li va donar a partir de llavors). Més endavant, durant la revolució francesa, aquest gos va patir les seves pitjors hores, en tant que era un dels símbols d'una noblesa arrogant

4.5. LA RAÇA A L'EDAT CONTEMPORÀNIA

Aquests gossos també eren coneguts com a gossos de pastor, als quals se'ls donava el nom de gossos de pleta o corral. I és l'any 1807 quan Laboulinière, en el seu anuari estadístic sobre el departament dels Alts Pirineus, dóna a aquests gossos el nom de Gossos dels Pirineus.

A mitjan segle XIX, la raça encara no estava homogeneïtzada, si fem cas de l'article aparegut el 20 de febrer de 1874 a la revista *Acclimatation*, escrit per l'expert cinòfil Kermadec, on llegim:

“Existeixen als Pirineus diversos tipus de grans gossos, anomenats Gossos de Muntanya; i entre d'altres, dues varietats ben diferents:

- Una, que podríem designar amb el nom de Gos dels Pirineus Occidentals, particularment difosa als voltants de Bagnères-de-Bigorre. Aquesta té el morro gruixut, els llavis penjants, les orelles arrodonides i el pelatge una mica cresp blanc i negre. Sembla ser en gran part la soca de grans gossos designats amb el nom de Gossos de Terra-Nova, molt difosos a tota França.

- El segon tipus és el Gos dels Pirineus Orientals. Aquest és gran, de forma molt esvelta, amb el morro afilat, les orelles punxegudes i caigudes, el pelatge suau, sedós i abundant, d'un blanc neu amb taques gris clar o cafè amb llet (generalment aquestes taques són sobre les orelles i la cara). En aquest últim cas hi ha una banda negra al voltant dels ulls. Sovint també pot ser tot blanc[...] S'estenia en altres temps per la part dels Pirineus que fan frontera entre el departament de l'Arieja i la República d'Andorra, però sembla ser que actualment és mol rar, si no és que està completament extingit. Pot ser que encara existeixi a les muntanyes d'Espanya.”

Altres autors evoquen la possibilitat que el Gos dels Pirineus Orientals també fos conegut com a “Molós de l'Arieja”, però com que ens falta informació suficient ho hem de deixar com a simple conjectura.

La veritable propagació del Gos dels Pirineus fora de les seves muntanyes es produeix en el segle XIX amb el Romanticisme. Aquests grans gossos, primer apreciats per la seva bellesa i excel·lència, i després per les seves qualitats temperamentals innates, inexorablement van guanyar a la resta d'Europa i d'Amèrica on varen ser introduïts pel general Lafayette l'any 1824. A Austràlia s'introduïren el 1843 per a guardar els ramats d'una explotació de Hamilton.

Cap a finals del segle XIX i principis del XX, degut a la disminució de predadors als Pirineus, els pastors d'ambdós vessants de la serralada varen donar menys importància a la seva funció de protector de ramats i va tenir lloc una important regressió d'exemplars. Això no obstant, foren moltes les explotacions, tant espanyoles com franceses, que seguien mantenint-lo com a guardià. Serveixi d'exemple el del Mas de San Vicente, a Benavarri (Osca), els propietaris del qual –nascuts a principis del segle XX–, la Sra. Maria de Piniés i el seu marit, el Sr. Joaquín, relataren l'any 1995 a membres del Club Espanyol del Gos de Muntanya dels Pirineus el següent:

“Sempre hi ha hagut Gossos de Muntanya dels Pirineus en aquesta casa, abans de néixer jo ja n'hi havia[...] El segle passat hi va haver una invasió de llops per aquí i van portar aquests gossos des de Gistaïn (vall i poblet aragonès situat al Pirineu axial), i aquí estan des de llavors. Aquesta casa és l'únic lloc de tota la zona on hi ha hagut i hi ha gossos d'aquests, encara que abans els anomenàvem mastins[...] Seleccionàvem els que estaven tacats de gris, perquè ens agradaven més que els tacats de negre que venien de França.”

Aquesta última afirmació encaixa amb el relat que hem vist abans de Kermadec l'any 1874, ja que els gossos que ell anomena Gossos dels Pirineus Occidentals els defineix de color blanc i negre, i els situa justament a la part del vessant nord de la serralada fronterera amb les terres de la província d'Osca, al sud. Al Pirineu sempre ha passat que els pastors i ramats que viuen als dos vessants de la serralada, quan arriba l'estiu, pugen a les capçaleres de les seves valls per aprofitar la nutritiva i fresca herba que neix amb força després del llarg període hivernal. Així, la influència i el contacte de tot tipus era molt més fàcil i fluid entre les valls oposades dels dos vessants que no pas entre les valls paral·leles del mateix cantó.

També a finals del segle XIX i principis del XX va tenir lloc l'ordenació moderna de la cinofília oficial que va néixer amb l'afany d'atorgar una nacionalitat a tots i cadascun dels gossos inscrits en els diversos registres existents al món. Fou així com aquesta raça va ser situada a França. Greu error, ja que tenint en compte que estava i està assentada als dos vessants de la serralada pirenaica –i fins avui aquest sistema muntanyós pertany tant a França com a Espanya com a Andorra–, el just hagués estat que se li donés una nacionalitat pirenaica compartida pels tres Estats. Prova d'aquesta distribució tripartida són els diferents noms amb què era coneguda en funció de la seva situació geogràfica, per exemple:

- Al vessant nord era anomenat *Pastou* o *Pastoure* a la vall d'Ossau i Luz, *Farou* a la vall d'Aure, *Patou* o *Mâtin* a d'altres valls i, *Ca de Oilles* (gos d'ovelles, en *patois*).

- Al vessant sud era conegut com *Can de Güelles* (gos d'ovelles) a la vall de Benasc, *Can Mostín* a la vall de Gistaïn, *Mastín de los Pirineos* a les restants valls aragoneses, *Mastí del Pirineu* o *Gos Ramader* a les valls catalanes i andorranes.

El monopoli francès s'hagués pogut evitar si els responsables espanyols i andorrans, en lloc de mostrar-se passius i indiferents, haguessin reclamat els seus drets sobre la paternitat de la raça. En no ser així, els francesos es van adjudicar aquesta paternitat i, per a evitar la seva possible involució o desaparició, i alhora salvaguardar i mantenir el "tipus", es va crear l'any 1907 el Pastor Club, que va publicar, el juliol d'aquell mateix any, el primer estàndard oficial de la raça. Amb tot, el Gos dels Pirineus no va pas quedar al marge de les penúries de la Primera Guerra mundial, i la seva cabanya va quedar seriosament minvada. Més endavant, l'any 1923, es va crear la Réunion des Amateurs de Chiens Pyrénéens, que va substituir l'antic Pastor Club. Una de les primeres accions de la RACP va ser la d'editar un nou estàndard oficial i afiliar-se a la Société Centrale Canine. Tant a la Primera com a la Segona guerra mundial se'l va utilitzar com a animal de càrrega i d'enllaç. Després d'aquest últim conflicte armat, poc a poc, es va reprendre la cria i els cadells van anar bàsicament destinats a famílies que quedaven captivades per la seva extraordinària bellesa i el seu caràcter noble i afable, i també perquè eren excel·lents guardians.

Tot i així, a partir de l'any 1978 –com ja quedarà reflectit en l'apartat de la cronologia de la reintroducció–, els francesos tornen a posar els ulls en aquest gos per a reintroduir-lo en els ramats d'ovelles com a gos de protecció. Des de llavors fins ara aquest interès s'ha anat estenent per tot el món. I per tant, són innumbrables els gossos que estan fent aquesta tasca. Amb tot, a pesar de la reintroducció en els ramats d'aquest bell i carismàtic ca, la immensa majoria de naixements que es produeixen en l'actualitat –com per exemple al Japó, on s'estima que el cens actual és d'uns 15.000 exemplars–, van destinats a la companyia, guarda i protecció de les famílies que tenen el privilegi de descobrir-lo i de gaudir-ne.

Per una altra banda, són nombroses les explotacions ramaderes a Amèrica del Nord i del Sud, Israel, Austràlia, Noruega i Finlàndia, que actualment es veuen afavorides amb la guarda i protecció d'aquests Grans Pirenaics.

Un dia algú digué: "És una de les races més antigues del món i la més bella de totes."

5. INSTINT I IMPROMTA

L'*instint* és una forma de comportament precisa i innata en la qual es dona invariablement una sèrie particular de respostes a uns estímuls específics. Els actes instintius són pautes o esquemes de comportament heretats, sense informació prèvia.

Per exemple, quan un gos sent un xiulet per primera vegada i es posa alerta, manifesta un reflex incondicionat innat. Ara bé, si li donem menjar cada vegada que sent un xiulet, aquest actuarà d'estímul condicionant. Més endavant, cada vegada que senti el xiulet, es produirà un reflex condicionat i se li farà la boca aigua.

L'instint no es basa en el coneixement, és quelcom que no requereix ensenyances: com la preparació del jaç per part de la gossa que ha de parir, les llepades que fa a les cries al néixer i la tendresa i protecció que els dona, la succió dels cadells o l'atracció sexual que sent el gos cap a la gossa en zel. Mai no han estat ensinistrats per a aquests quefers.

Per qualificar d'instint el que estimula les complexes respostes del gos, cal que tinguem la seguretat que no les ha après anteriorment, han de ser hereditàries.

Així, al perdiguer no cal ensenyar-li a interessar-se per les aus, els gossos nòrdics són feliços tirant dels trineus, els gossos d'atura estan pendents de les ordres del pastor i els gossos de protecció de ramats se senten realitzats guardant-los i protegint-los.

Tanmateix, i entrant ja en el nostre cas particular del Gos de Muntanya dels Pirineus, no hem de confondre el seu *instint* innat de protecció de ramats, amb la *impromta* que obligatòriament ha de rebre per a realitzar la seva feina a la perfecció.

La *impromta* podem definir-la com la socialització a la qual se sotmet el cadell amb les ovelles, per tal d'obtenir d'ell la màxima i permanent afecció cap al ramat, de manera que tant si està sol com si està acompanyat pel pastor, mai no se'n separi, sigui quina sigui la circumstància de cada moment. Això, unit al seu *instint innat* de guarda i protecció, donarà com a resultat que el Muntanya faci la feina per a la qual va ser seleccionat, sense fissures.

Si la *impromta* no es fa correctament –ja sigui col·locant el cadell amb les ovelles a una edat tardana o bé incomplint les adequades normes de maneig establertes–, es corre el greu perill que quan el gos sigui adult, no convisqui amb el ramat o bé s'allunyi d'aquest per llargs períodes de temps, deixant-lo totalment desprotegit. Això significaria sens dubte la inoperància de l'animal.

Mecànica de la *impromta*

Per fer correctament la *impromta* s'ha de posar el cadell dins del corral a partir del període de socialització òptima (5-7 setmanes). Dintre del corral caldrà fer-ne un de més petit (d'una quinzena de metres quadrats), per tal que s'hi puguin estar el cadell i alguns xais, de manera que ell pugui sortir però les ovelles grans no hi pugin entrar, i així evitar que li facin mal, ja que acostumen a estar molt geloses dels xais petits.

El tracte que ha de rebre el cadell per part del pastor ha de ser el just i necessari. Aquest es limitarà a donar-li el menjar i l'aigua i a vigilar que el comportament del cadell amb els

xais sigui el correcte. És important que el cridi pel seu nom però no haurà de fer-li carícies ni carantoines, per afavorir que l'afecció del cadell sigui cap als xais i ovelles i no pas cap al pastor.

Si el ramat ja està acostumat a tenir gossos de protecció, l'acceptació del cadell serà fàcil, però si no és així, haurà de passar un període d'adaptació mútua perquè es coneguin.

Cap als 4 mesos el gos ja pot ser incorporat al ramat. És important seguir atentament aquest període de transició a fi i efecte de poder intervenir ràpidament en cas que hi hagi algun problema.

Del que es tracta és que hi hagi una perfecta simbiosi entre el ramat i el gos de protecció, per tal que tant si el pastor hi és com si no hi és, el gos no se separi mai de les ovelles.

Un altre aspecte significatiu per tenir present és el fet que tot i que el gos d'atura és "l'enemic" de les ovelles (perquè el creguin), i el gos de protecció és el seu "amic" (perquè les defensa), aquest últim permet que el gos de conducció del ramat faci la seva feina sense destorbar-lo.

6. HISTÒRIA RECENT DE LA REINTRODUCCIÓ DEL GOS DE MUNTANYA DELS PIRINEUS EN ELS RAMATS D'OVINS DELS PIRINEUS I DELS ALPS

El cadell mascle de sis mesos, Mannus de l'Oronet en plena impronta en el corral d'en Pere Serra, de Montmalús (Baixa Cerdanya).

Els dies 18 i 19 de novembre de 1978, en el marc del Col·loqui internacional de fauna pirenaica organitzat pel Fons d'Intervenció Eco-Pastoral (FIEP) a la facultat de Ciències de Pau, el professor J. F. Manauthon advoca per la rehabilitació i reintroducció del Gos de Muntanya dels Pirineus com a gos protector de ramats. Aquest va ser el punt de partida de les diferents actuacions que resumim a continuació.

6.1. PROGRAMA NACIONAL FRANCÈS DE GOSSOS DE PROTECCIÓ DE RAMATS

1980-1985: René Schmitt (tècnic governamental ITOVIC) va dur, a títol experimental, una quinzena de cadells de Gos de Muntanya dels Pirineus originaris de la Vall d'Ossau (Alts Pirineus), a explotacions ovines de Rhône-Alpes. Volia verificar si aquests gossos, coneguts en el passat per la seva eficàcia protegint els ramats de l'atac dels óssos, podrien repel·lir els atacs ocasionats pels propis congèneres: els gossos errants. Aquesta primera iniciativa és el punt de partida d'un programa per a la utilització dels gossos de protecció de ramats als Alps i als Pirineus.

1989: Una dotzena de ramaders que utilitzaven gossos de protecció s'uneixen al voltant de la iniciativa de René Schmitt i creen l'Associació per a la Promoció d'Animals de Protecció, a Saint-Pierreville (Ardèche), l'octubre d'aquell any.

1992-1995: L'Institut de l'Élevage concedeix finançament públic per tal de promocionar les actuacions de l'Associació per a la Promoció d'Animals de Protecció. Amb una quantitat aproximada de 100.000 francs per any, permet tenir un animador a temps parcial. La col·laboració entre l'Institut de l'Élevage i l'Associació es materialitza en el programa nacional Chiens de protection de troupeaux (gossos de protecció de ramats), que amb una durada de quatre anys ha dut a terme nombroses actuacions.

2002: Ha arrencat a França una nova iniciativa: el Programa de Restauració i de Conservació de l'Ós en els Pirineus, promogut per la Direcció Regional del Medi Ambient de Midi-Pyrénées, el qual –a més de figurar-hi una sèrie de mesures d'ajuda econòmica i logística– preveu el lliurament i posada a punt gratuïta de gossos de Muntanya dels Pirineus als ramaders i apicultors, les explotacions dels quals corren risc de predació.

6.2. ACTIVITATS REALITZADES PER L'ASSOCIACIÓ ARTUS, DE FRANÇA:

L'Associació Artus va ser creada l'any 1989 i compta en l'actualitat amb més de 13.000 membres. Els seus objectius són:

- la salvaguarda del medi natural en les zones amb óssos
- la reintroducció de nous óssos en els Pirineus Centrals
- la valoració d'una economia local compatible amb la protecció de la natura
- la recerca de solucions per a reduir els conflictes óssos-ramats

L'Associació Artus s'esforça en promoure la utilització de gossos de protecció. Aquesta tècnica, fins ara pràcticament arraconada als Pirineus, resulta molt eficaç i constitueix un dels punts bàsics de les seves actuacions en els anys futurs.

Un slogan: “Acceptar l’ós és acceptar els altres, l’única riquesa autèntica és la biodiversitat”

1992: Proposició al Ministeri del Medi Ambient francès per estudiar i reintroduir preventivament els gossos de protecció a la zona on posteriorment serien reintroduïts a títol experimental els óssos. La missió va anar a càrrec del tècnic de nacionalitat francesa Pascal Wick, especialista en Ciència Animal i Gestió Pastoral de la Universitat de Montana (EUA).

Octubre de 1992: Conferència de Pascal Wick sobre el coneixement i la gestió de les poblacions d’óssos, en la IX Conferència Internacional de Grenoble.

Febrer de 1996: Reintroducció dels primers 150 gossos de protecció en 105 explotacions ovines situades als Pirineus Centrals, en els llocs de reintroducció experimental de l’ós. Finançament a càrrec del Programa Life, el francès i l’Associació Artus.

Abril de 1996: Elaboració d’un mètode de posada en pràctica de gossos de protecció.

Novembre de 1996: S’efectua la Marxa del Segle per tal de protestar contra els llops dels Alps. Jean Marie Cavada fa viatjar Pascal Wick des dels Estats Units perquè doni testimoni de la seva experiència.

1997: Formació d’un assessor criador/pastor als Pirineus sobre la tècnica de posada a punt dels gossos de protecció. Finançament a càrrec del Programa Life, el francès i l’Associació Artus.

Resultats de la posada en marxa dels gossos

Fins el dia d’avui, 34 gossos han estat col·locats per l’Associació Artus sota la direcció de Pascal Wick:

- 27 gossos a la zona dels óssos als Pirineus,
- 7 gossos a la zona dels Alps, cofinançats per l’Associació Artus i per Capitoul, un formatge produït per una cooperativa agrícola.

L’Associació Artus en fa el seguiment i l’avaluació, comprovant que tots funcionen correctament.

Gener de 1998: Impressió del llibre *El gos de protecció en el ramat oví. Utilització i mètode de posada en pràctica*, finançat pel Programa Life, el francès i l’Associació Artus.

Febrer de 1998: “Jornades tècniques sobre la problemàtica de la conservació de l’ós bru als Pirineus” a la Universitat de Lleida. Comunicació de Pascal Wick sobre la utilització de gossos de protecció per reduir els conflictes entre predadors, ramaders i pastors.

Abril de 1998: Col·locació de dos gossos de protecció (un cadell i un adult) en el ramat de Mr. Bunod, ramader a Lains (Jura), degut a repetides predacions de linxs.

6.3. ACTIVITATS DESENVOLUPADES PEL CLUB ESPANYOL DEL GOS DE MUNTANYA DELS PIRINEUS

Abril de 1996: traducció al català i al castellà del treball de Pascal Wick *Gossos de Protecció en ramats ovins. Utilització i mètode de posada en pràctica*.

Octubre de 1997: Contactes amb el Director General de Medi Natural de la Generalitat de Catalunya, donant àmplia informació sobre les aptituds naturals del Gos de Muntanya dels Pirineus, amb l'objectiu que, sota l'empara del Programa Life, es considerés la seva reintroducció en els ramats ovins afectats per la reintroducció de l'ós en el Pirineu i per les agressions dels gossos errants.

Juny de 1998: Lliurament d'un elaborat dossier a la Direcció General de Medi Natural de la Generalitat de Catalunya, en el qual s'exposen les aptituds naturals del Gos de Muntanya dels Pirineus per a la protecció dels ramats ovins que pasturen en el Pirineu català subjectes a la influència de l'ós, o dels que són atacats pels gossos errants. El Club també ofereix la seva col·laboració i assessorament per a la correcta posada a punt dels cadells i el seu posterior seguiment.

Setembre de 1998: La Generalitat de Catalunya va sol·licitar al Club Espanyol del Gos de Muntanya dels Pirineus el seu consell i col·laboració per desenvolupar el Programa Life, respecte a la reintroducció del Gran Pirenaic en els ramats d'ovelles que pasturen en els territoris sota la influència dels óssos introduïts en el marc d'aquest mateix programa. Els primers fruits d'aquesta cooperació van ser l'assessorament del club a funcionaris governamentals i ramaders i pastors interessats.

Novembre de 1998: Participació activa en la campanya iniciada per la Generalitat de Catalunya com a conseqüència del desenvolupament del Programa Life, per exposar el seu funcionament als ramaders. Confecció d'un extracte del treball de Pascal Wick per facilitar-ne la lectura i comprensió als ramaders i pastors. Realització conjunta amb responsables de la Generalitat de dues sessions informatives: al Pont de Suert (Alta Ribagorça) i a Esterrri d'Àneu (Pallars Sobirà), en els Pirineus Centrals, donant àmplia informació verbal i escrita de les pautes a seguir pels ramaders interessats a obtenir gossos "Muntanya" dels Pirineus, per tal que la seva reintroducció en els ramats es faci amb les suficients garanties d'èxit.

1999: Lliurament al llarg d'aquest any de 29 cadells "Muntanya" dels Pirineus als ramaders de l'Alta Ribagorça. Assessorament al personal de la Generalitat encarregat de realitzar el seguiment dels cadells, per evitar qualsevol desviació, tant pel que fa a la tècnica de posada a punt, com en el seu posterior desenvolupament. Finançament a càrrec del Programa Life.

2000-2001: El Club és nomenat oficialment per la Generalitat de Catalunya gestor i controlador del nou programa Gossos de Protecció de Ramats (GPR), perquè el Programa Life

va finalitzar el 1999. Els seus objectius són continuar realitzant el seguiment i control dels gossos lliurats, seguir assessorant els ramaders i pastors, canalitzar la demanda i lliurament dels futurs GPR i avaluar permanentment la gestió i els resultats dels programes. Es dissenya un tríptic destinat a informar les persones que visitin els territoris on els Muntanyes estiguin realitzant la seva tasca. Es confeccionen, per part de la Generalitat, rètols informatius sobre la conducta a seguir a la vista d'un ramat protegit, els quals s'instal·laran a les pastures d'altura més freqüentades pels ramats i pels excursionistes.

2001: Membres de la comissió de Gossos de Protecció de Ramats (GPR) assisteixen com a convidats a Arbas (Arieja-França), als "Rencontres Nationales Chien de Protection". La comissió del Club presenta la ponència: "Reintroducció del gos de protecció en els Pirineus Catalans". En aquesta trobada es fa balanç dels resultats de la reintroducció dels gossos de protecció als Alps i als Pirineus.

2002: S'inicia una nova fase de lliurament de cadells amb línies genètiques que no provenen del treball en els ramats. Això suposa un repte i serà, sens dubte, la prova inequívoca que el Gos de Muntanya dels Pirineus ha conservat en el seu genoma les aptituds naturals ancestrals que van configurar des dels seus inicis la seva raó de ser.

En el mes d'abril es lliura un cadell mascle a un ramader de Montmalús (Baixa Cerdanya) amb problemes de predació de gossos errants. Posteriorment, quan aquest cadell sigui operatiu, s'efectuarà un segon lliurament d'un cadell femella.

El mes de setembre es lliura un cadell femella a un ramader de Bor (Baixa Cerdanya) que ja té un mascle de Muntanya dels Pirineus guardant-li el ramat per problemes de predació de guineus i gossos errants.

S'ha de dir que aquests dos últims cadells han estat donats desinteressadament per dos socis del CEGMP.

7. RESULTATS I BALANÇ

ENQUESTA SOBRE LA DEMANDA DE GOSSOS DE PROTECCIÓ

Per avaluar els resultats i fer balanç de la reintroducció dels gossos de Muntanya dels Pirineus, es va encarregar una enquesta a la biòloga Eva Jordà, que ha col·laborat amb la Comissió de Gossos de Protecció de Ramats (GPR) del Club Espanyol del gos de Muntanya dels Pirineus. Aquesta persona té una gran experiència en aquest camp, ja que va treballar per al programa de reintroducció realitzat per la Generalitat de Catalunya en els anys 1998-2000, en el lliurament de cadells i en el seguiment dels 29 gossos ja lliurats. Va realitzar una labor de camp, entre la tardor i l'hivern del 2001-2002 en les fires de bes-

tiar de Vielha (octubre), Barruera (6/7 d'octubre), Pont de Suert (20/21 d'octubre), i Vilaller (2 de novembre).

Els objectius que es varen plantejar foren:

Quantificar el grau de coneixement de la tasca del Gos de Protecció,

Analitzar la difusió que ha tingut entre els ramaders el lliurament de cadells i el seu treball en els ramats.

Valorar el tipus de problemes susceptibles de millora amb l'aplicació dels GPR en els ramats,

Conèixer l'interès dels ramaders que no en tenien cap a rebre un cadell de GPR.

El sondeig s'ha realitzat entre els ramaders que no tenen GPR. Se n'ha exclòs els qui han venut el seu ramat i han abandonat l'activitat. El nombre de ramaders d'oví a la zona d'estudi és en aquest moment reduït, ja que en els últims anys, aproximadament el 50 %, tant de la Ribagorça com de la Val d'Aran, han anat venent el seu ramat per diferents motius, relacionats amb el poc futur que s'ofereix al sector.

S'han dividit els resultats en dues parts, cada una correspon a una comarca, ja que el tipus d'explotació, sobretot quant al nombre de caps, és diferent.

La primera part correspon a la Ribagorça, majoritàriament l'Alta Ribagorça, a Catalunya. S'inclouen alguns ramaders censats a la Ribagorça d'Osca, ja que tenen les pastures d'estiu a la Val d'Aran o a l'Alta Ribagorça. Les explotacions són de l'ordre de 300 a 1.000 ovelles. En aquesta comarca hi ha una saturació de GPR. La majoria de ramaders ja en tenen un, i si no, només l'han de demanar al veí, ja que la majoria de propietaris de GPR permet criar els seus gossos lliurement, i el control de població que realitzen és mínim.

La segona part correspon a la comarca de la Val d'Aran, amb explotacions familiars molt reduïdes, que no corresponen a l'activitat econòmica principal. El nombre de caps se situa entre 50 i 100, cosa que fa difícilment rendible la posada en funcionament d'un GPR. També és cert que aquests ramaders relacionen els GPR amb la introducció de l'ós bru en el marc del Programa Life, amb el qual estan completament en desacord, ja que se senten els més perjudicats. Per tant, a l'hora d'avaluar els resultats de la Val d'Aran hem de tenir en compte que les respostes dels ramaders poden estar influïdes pel rebuig que senten contra tot el que envolta la reintroducció de l'ós.

Queda pendent finalitzar l'estudi als Pallars, on la majoria de ramaders amb els quals s'ha contactat han venut els ramats.

CONEIXEMENT DE LA LABOR DEL GPR

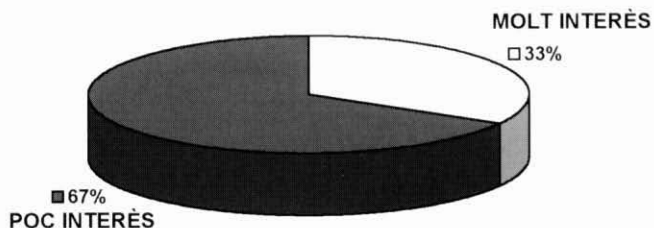
El 100 % dels enquestats diuen conèixer aquesta labor. Tots sense excepció n'han vist algun i coneixen d'altres ramaders que tenen un GPR en el seu ramat, i creuen que els funciona bé.

La iniciativa del programa de reintroducció, cedint gossos de Muntanya dels Pirineus per actuar en els ramats, compta amb l'aprovació de tots els enquestats.

7.3. INTERÈS EN EL FUNCIONAMENT DEL GPR

A la Ribagorça, mostren interès en aquesta qüestió un 50 % (molt). A la Val d'Aran, els percentatges són els que figuren en gràfic del costat. Aquests mateixos percentatges es donen a l'hora de respondre a la pregunta: Li agradaria rebre informació?.

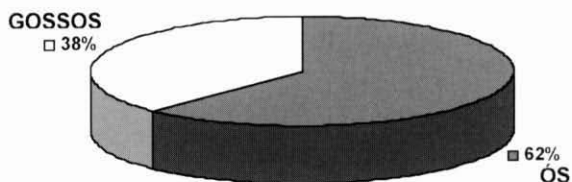
VAL D'ARAN INTERÈS SOBRE GPR

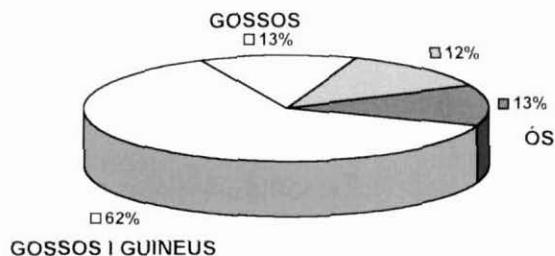
7.4. PROBLEMES EN L'EXPLOTACIÓ

A la Val d'Aran quasi la totalitat dels ramaders ha tingut problemes amb l'ós bru, un 38 % amb gossos errants, mentre que no mencionen atacs de guineus.

VAL D'ARAN TIPUS DE PROBLEMES

RIBAGORÇA TIPUS DE PROBLEMES

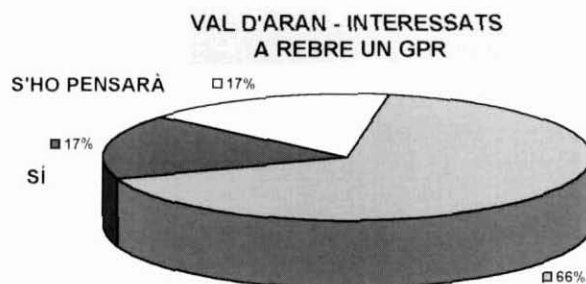
A la Ribagorça les guineus són responsables del 62 % d'aquests atacs, els gossos errants del 13 % i l'ós també d'un 13 %. Un 12 % informa que no ha tingut problemes amb els predadors.

7.5. INTERÈS A REBRE UN GOS DE PROTECCIÓ

Existeixen també diferències entre les dues comarques en aquest apartat.

A la Val d'Aran un 66 % no estan interessats a rebre un cadell de GPR, només un 17 % hi estaria i un altre 17 % s'ho pensarà.

A la Ribagorça hi ha un 49 % d'interessats, un 38 % de no interessats i un 13 % que s'ho pensarà.

7.6. CONCLUSIONS

La difusió sobre el que és un GPR i quina és la seva tasca ha estat total. Cal recordar que encara se'l segueix anomenant "mastí", nom genèric que se'ls dona als gossos de talla gegant. Els ramaders consideren com a gossos encreuats aquells que tenen grans taques negres. Els més apreciats són els blancs amb alguna taca teixó.

Quant als problemes ocasionats pels predadors en les explotacions, ressalten els de la Val d'Aran per l'ós bru, mentre que a la Ribagorça són superiors els ocasionats pels gossos errants (o senzillament per gossos dels pobles, que de nit formen gossades i pugen a les pastures), i per les guineus.

L'interès a rebre informació va directament lligat al de rebre un cadell. Encara hi ha a la Val d'Aran un malestar evident per la introducció de l'ós i la impotència a fer-li front, ja que la majoria d'explotacions són petites i no és pràctica la posada operativa d'un GPR. En aquestes explotacions reduïdes, la pèrdua d'un petit nombre de caps representa percentualment una important sotragada. Per això la majoria de ramaders d'aquesta comarca no en volen ni sentir a parlar, d'aquest programa.

La demanda existent de GPR està quasi coberta, ja sigui per la pròpia producció dels ramaders que fan criar els seus gossos (no s'ha valorat la qualitat estructural i operativa d'aquesta segona generació), o per la disminució d'aquesta demanda en ramaders que no consideren rendible una inversió de temps i diners com aquesta.

Existeixen algunes demandes de ramaders joves que acaben d'iniciar-se en aquest treball i tenen ganes de fer les coses bé, però són pocs.

Queda per valorar la demanda en altres comarques com als Pallars, tot i que fins ara l'oposició a aquesta qüestió ha estat frontal.

Últimament hem apreciat un canvi d'actitud, sobretot en els ramaders que tenen pastures frontereres amb l'Alta Ribagorça i coneixen de primera mà els resultats positius obtinguts, per exemple el cas d'Ericastell, on dos Muntanyes van salvar un ramat de 2.000 ovelles de l'atac d'un ós, probablement per la proximitat geogràfica amb el Massís de Beret, on hiverna l'ossa Giva.

8. CONCLUSIÓ

Han estat innumbrables les vegades que el Muntanya ha hagut de defensar el seu ramat dels atacs d'óssos, guineus, gossos errants i fins i tot d'àligues cabriteres, a les diferents comarques pirinenques: Alta Ribagorça (l'any 2001 dos Muntanyes van foragitar l'ós d'un ramat de 2.000 ovelles a Erill Castell); Alta Cerdanya (sobre el poble de Dorres, al Coll Roig, una parella de Muntanyes s'ha enfrontat diverses vegades amb l'ós i amb gossos

errants); Baixa Cerdanya (en els prats que envolten el poble de Bor un Muntanya mascle ha hagut de matar diverses guineus i malferir gossos que assetjaven el ramat); Capcir, Conflent i Arieja, (la majoria de ramaders ja fa anys que el fan servir); Val d'Aran (prop del port de Vielha un Muntanya amb el seu bordar greu i cadenciós va evitar que l'ós Pyros s'acostés al ramat, i en els prats d'alçada d'Artiga de Lin una parella de Muntanyes van fer allunyar-se un ós que assetjava el ramat). En els departaments francesos dels Alts Pirineus i Pirineus Atlàntics hi ha molts testimonis que ens parlen d'experiències semblants. I no hem d'oblidar que els gossos no ens poden explicar els enfrontaments, que sens dubte tenen, amb altres tipus de predadors en absència del pastor.

Si els gossos han complert, no es pot dir el mateix dels responsables polítics. Perquè és lamentable que degut a la falta de voluntat política, estant dissenyat el tríptic informatiu i havent-se confeccionat els rètols indicadors destinats als prats d'alçada, el primer encara no hagi estat imprès i els segons no hagin estat col·locats. Sembla ser que el nou programa que la Generalitat va endegar l'any 2000, anomenat Gossos de Protecció de Ramats (GPR), actualment es troba en fase d'espera, sense cap explicació oficial. És de desitjar un canvi d'actitud per part dels actuals responsables del Departament de Medi Ambient.

Orkam i Gollom guardant el ramat, sense pastor, d'en Roger Pineda, de Dorres (Alta Cerdanya).

Malgrat tot, es preveu que les xifres de Gossos de Muntanya dels Pirineus destinats a la protecció de ramats aniran en augment, no només per tal de fer front a les guineus, gossos errants i óssos, sinó també per estar preparats per la predació dels llops que estan colonitzant la serralada Pirenaica.

9. BIBLIOGRAFIA

- Icardo, Maribel: *Boletín CEPMP*. Núm. 24.1998.
Dr. Vet. Maurice Luquet: *Le Chien des Montagnes des Pyrénées*. 1985.
Gerphagnon, Pascale: *Vos Chiens*. Núm. 120. 1995.
Mansencal, Guy: *Vos Chiens*. Núm. 120. 1995.
Boletín RACP. Núm. 40. 1993.
Ballarín, Angel: *Civilización Pirenaica*. 1972.
Coly, Jacques: *Les Chiens Pyrénées*. 1989.
Coly, Jacques: *Les Chroniques de Cagnouté*. 1991.
Serrano, Mª Dolores: *Arrels, viles i pobles*. 1991.

- Estrampes, Josette: *Boletín RACP*. Núm. 8. 1985.
- Duconte, Ch.; i Sabouraud, J. A.: *Les Chiens Pyrénées*. 1967.
- Dr. Giralt, René: *Boletín RACP*. Núm. 21. 1989
- Wick, Pascal: *Chiens de protection sur troupeau ovin*. 1996
- Whitney, Leon F.D.V.M.: *Psicología y Adiestramiento del Perro*. 1972.
- Robinson, Roy F.I.Biol.: *Genética para criadores de perros*. 1982.
- Carnota, Andreu: *Boletín CEPMP*. Núm. 34. 2001.
- Jordà, Eva: *Boletín CEPMP*. Núm. 36. 2002.
- Pitt, Joel: *Association pour la Promotion des Animaux de Protection*. 1996.
- Jordana, J.; Sánchez, A.; Piedrafita, J. I.: *Los Cánidos Españoles. Orígenes y Clasificación*.